

Poznań, 15.11.2018 r.

dr hab. Alina Zajadacz, prof. UAM
Katedra Turystyki i Rekreacji
Wydział Nauk Geograficznych i Geologicznych
Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu
ul. B. Krygowskiego 10
61-680 Poznań

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr Moniki Widz

**pt. „Możliwości wykorzystania zasobów środowiska geograficznego Tunezji
w kreowaniu oferty turystycznej”**

wykonanej pod kierunkiem dr hab. Teresy Brzezińskiej – Wójcik, prof. nadzw. UMCS

1. Charakterystyka formalna rozprawy

Recenzja została przygotowana na wniosek Rady Wydziału Nauk o Ziemi i Gospodarki Przestrzennej UMCS w Lublinie z dnia 25.09.2018 r. Praca liczy 278 stron, obejmuje 10 rozdziałów (w tym 69 tabel, 49 rycin). Ponadto w opracowaniu zamieszczono 16 stron załączników z tabelami przedstawiającymi wyniki obliczeń przy zastosowaniu metody wielowymiarowej analizy porównawczej (WAP), jak również wzory wykorzystanych w toku badań kwestionariuszy pytań. Spis literatury zajmuje 19 stron (418 pozycji, w tym 91 anglojęzycznych), oddzielnie zestawiono netografię, spis map, dokumentów i podstaw prawnych. Struktura pracy odpowiada przyjętemu schematowi postępowania badawczego.

2. Omówienie Rozprawy

Problematyka podjęta przez Panią mgr Monikę Widz wpisuje się w nurt badań z zakresu geografii turystyki i stanowi interesujące pod względem zarówno poznawczym, metodycznym, jak również aplikacyjnym podejście, związane z analizą zasobów turystycznych środowiska geograficznego, z uwzględnieniem wybranego segmentu rynku turystycznego. Szerokie spektrum podjętych zagadnień zostało omówione z dwóch perspektyw: analizy wybranych cech środowiska geograficznego badanej

destynacji – dokonanej z punktu widzenia badacza, jak również z uwzględnieniem opinii turystów lub potencjalnych turystów – reprezentujących docelowy segment rynku turystycznego. Obszar badań obejmował Tunezję, natomiast adresatami proponowanej oferty turystycznej byli turyści z Polski. Całość opracowania – jego obszerność, wynikająca z bogatego banku danych i wieloaspektowego podejścia do ich analizy oraz sposób interpretacji uzyskanych wyników – świadczy o dobrej znajomości Autorki realiów badanego terenu. Uzyskane wyniki stanowią wnikliwe kompendium wiedzy nt. wybranych zasobów turystycznych Tunezji oraz oceny jej oferty turystycznej z perspektyw polskich (rzeczywistych lub potencjalnych) turystów. Ich publikacja pozwoliłaby na uzupełnienie luk informacyjnych w polskiej literaturze, dotyczących zarówno danych nt. Tunezji jako miejsca recepcji turystycznej, jak i cech wyjazdów zagranicznych Polaków, zainteresowanych tym miejscem.

Kluczowe w przyjętym toku postępowania było sformułowane we wstępie pytanie „jakie są możliwości wykorzystania zasobów środowiska geograficznego Tunezji do kreowania oferty turystycznej, w tym zwłaszcza nowych pakietów z myślą o polskim turyście?” (str. 9), próba odpowiedzi na nie stanowiła główny problem badań. Przyjęta została także hipoteza: „niewykorzystane walory geograficzne w gubernatorstwach Tunezji dają podstawę do tworzenia atrakcyjnej oferty turystycznej o różnym stopniu specjalizacji, której rdzeniem jest wypoczynek” (str. 9). Tak sformułowany problem badań zawężył tematykę zawartą w tytule do oferty dla polskich turystów. Warto było tę kwestię ująć w tytule pracy, wówczas bardziej precyzyjnie byłby on powiązany z jej treścią. Z kolei hipoteza zawiera ogólne stwierdzenia, w tym odnoszące się do atrakcyjności turystycznej, która postrzegana jest bardzo subiektywnie, co stwarza trudności w weryfikacji tego typu założeń.

W rozdziale 1. (o objętości 13 str.) pt. „Wprowadzenie” omówiono „Cel i zakres pracy”. Oprócz głównego problemu badań przedstawiono także cele szczegółowe, uporządkowane w wymiarze poznawczym, metodycznym oraz praktycznym. Autorka przybliżyła lokalizację obszaru badań, po czym wiele uwagi poświęciła wyjaśnieniu pojęcia „pakiet turystyczny”, który tworzy składową ofertę turystycznej. Natomiast pojęcie zawarte w tytule dysertacji „oferta turystyczna” zostało zdefiniowane skrótowo, w jednym akapicie, pominięto także istotne, podstawowe dla podjętej problematyki terminy, takie jak „środowisko geograficzne” oraz „zasoby środowiska geograficznego”. W przypadku cytowanych definicji zabrakło w odwołaniach do źródeł informacji o numerze strony, czy zapisu cytowanej pozycji (B. Meyer 2006) w bibliografii.

Rozdział 2. przybliży „Metody badań i źródła danych”. Autorka szczegółowo omówiła schemat postępowania badawczego (opis zajmuje blisko 30 str.). Pomocny w uchwyceniu całości kompleksowych założeń badań jest „Schemat postępowania badawczego” (ryc. 3). Za pierwszy etap badań przyjęto analizę zasobów turystycznych środowiska geograficznego w ujęciu ilościowym (przy zastosowaniu metody z zakresu wielowymiarowej analizy porównawczej – WAP), etap drugi obejmował klasyfikację pakietów turystycznych, przeprowadzoną w oparciu o ofertę touroperatorów,

jak również na podstawie opinii turystów z Polski. Kolejny, trzeci etap badań, stanowiła próba określenia fazy ewolucji Tunezji jako obszaru recepcji turystycznej (podejście wskaźnikowe), czwarty etap procedury badawczej dotyczył oceny wizerunku Tunezji w oparciu o wyniki badań ankietowych przeprowadzonych metodą CAWI. W mojej ocenie etapy postępowania i powiązana z nimi struktura pracy – byłyby bardziej logiczne, gdyby etap przyjęty przez Autorkę jako trzeci, dotyczący funkcji turystycznej Tunezji (historii jej ewolucji, stopnia rozwinięcia) stanowił pierwszy etap, tym bardziej, że w tej części pracy zawarto charakterystykę środowiska geograficznego, na tym tle łatwiej byłoby interpretować wyniki dotyczące współczesnych zasobów turystycznych środowiska geograficznego, uzyskane w oparciu o wielowymiarową analizę porównawczą.

Autorka omówiła szczegółowo stosowane metody gromadzenia i analizy danych. W przypadku metody WAP zabrakło jedynie wyjaśnienia zasad doboru wag, mających istotny wpływ na wartości uzyskanych wyników. Warto było także w opisie procedury tworzenia katalogu cech – stanowiących kryteria oceny w większym stopniu podkreślić, że cechy te mogą mieć charakter zarówno stymulanty, jak i destymulanty oraz wyjaśnić ich znaczenie dla rozwoju turystyki na badanym terenie. W przypadku wzorów zabrakło ich numeracji, która byłaby pomocna w części poświęconej prezentacji wyników uzyskanych przy zastosowaniu określonego wzoru (tego typu numeracja umożliwia precyzyjne odwołanie do obliczeń przeprowadzonych wg danego wzoru). W opisie syntetycznych wskaźników funkcji turystycznej (tab. 5) zabrakło z kolei wyjaśnienia stosowanych w kolumnie „wskaźnik rozwoju funkcji turystycznej” symboli, ponadto przedstawione przedziały nie są rozłączne, co powoduje problemy z przyporządkowaniem wartości na granicy 2 przedziałów (wchodzą one w zakres 2 przedziałów). Ponadto w logistycznym wskaźniku funkcji turystycznej (str. 40) pominięto wyjaśnienie występującego we wzorze symbolu (e). Natomiast precyzyjnie, przy zastosowaniu ciekawej dyskusji możliwości i ograniczeń narzędzi badawczych, omówione zostały metody badań społecznych (sondaż diagnostyczny). Szczegółowo przedstawiono metody SERVQUAL oraz SERVPREF, argumentując wybór modelu SERVPREF w gromadzeniu danych pierwotnych. Autorka odniosła się także do reprezentatywności próby badawczej, przytaczając minimalne wartości liczebności próby określone w literaturze (30 osób) w porównaniu do liczebności grup objętych własnymi badaniami: w przypadku oceny pakietów turystycznych liczba ta wynosiła 1309 osób, a oceny wizerunku Tunezji 2130, co daje podstawy do analiz ilościowych. W sposób czytelny opisano także metodę macierzy znaków jako punkt wyjścia do klasyfikacji gubernatorstw Tunezji pod względem cech środowiska geograficznego, choć wydaje się, że na ryc. 4. pojawił się błąd w symbolach dla: D jest (- -), powinno być (- +), dla C jest(- +), powinno być (- -), podobnie w opisie cech środowiska geograficznego w gubernatorstwach Tunezji wg czterech grup typologicznych (str. 53), w przypadku klasy 3 nieatrakcyjne – odmienne jest symbol (N-A), powinno być (zgodnie z tab. 8) N-O.

W rozdz. 3. omówiono wybrane cechy środowiska geograficznego Tunezji. Szeroki opis (ok. 50 str.) poprzedzono definicją środowiska geograficznego, następnie scharakteryzowano jego komponenty z podziałem na przyrodnicze oraz społeczno-ekonomiczno-kulturowe. Opis jest wnikliwy, dobrze udokumentowany, ilustrowany autorską dokumentacją fotograficzną. Istotnym wkładem Autorki jest także dostosowanie oryginalnego słownictwa do nazw geograficznych w polskiej literaturze, zgodnie z „Nazewnictwem geograficznym świata. Zeszyt 3. Afryka” (2004).

Kolejny, 4 rozdział (o objętości 27 str.) poświęcony został omówieniu wyników oceny atrakcyjności turystycznej wybranych elementów środowiska geograficznego Tunezji. Autorka we wstępie wyjaśniła pojęcie atrakcyjności turystycznej, a następnie omówiła wartości wskaźników syntetycznych obliczonych zgodnie z metodą WAP. Wyniki zestawiono w tabelach, ich interpretację ułatwiają mapy. Jednak o ile struktura opisu i zestawień danych liczbowych jest uporządkowana w sposób konsekwentny, to mapy występują jedynie w wybranych przypadkach (przedstawiają np. wskaźniki dla walorów krajoznawczych (ryc. 23) oraz wypoczynkowych (ryc. 24) wg gubernatorstw, nie zastosowano ich natomiast w przypadku walorów przyrodniczych czy kulturowych). W podsumowaniu rozdziału przedstawiono dyskusję i interpretację wyników świadczące o dobrej orientacji Autorki w realiach badanego obszaru.

Rozdział 5. (o objętości 23 str.), zgodnie z przyjętym schematem postępowania badawczego poświęcony został ustaleniu stopnia rozwoju funkcji turystycznej w Tunezji. Ustalenia te oparto na podstawowych zmiennych dotyczących wielkości ruchu turystycznego oraz rozwoju infrastruktury, przy zastosowaniu popularnych w geografii turystyki wskaźników. Przedstawienie wyników poprzedzono wyjaśnieniem pojęcia ruchu turystycznego, wydzielając podrozdział 5.1. „Wprowadzenie teoretyczne” (str. 133) – tego typu nazwa niewiele mówi o zakresie treści, ponadto stwierdzenie „w celu określenia etapu, na którym znajduje się rozwój turystyki w Tunezji skonstruowano cykl ewolucji obszaru turystycznego w ujęciu R.W. Butlera (1980)” (str. 134) nie jest zrozumiałe. Autorka podjęła raczej próbę określenia etapu rozwoju w nawiązaniu do teorii cyklu życia obszaru turystycznego wg Butlera. Do niejasnych należą także odniesienia do maksymalnej chłonności turystycznej (str. 139).

W następnym, dość krótkim 6. rozdziale (19 str.) – charakterystyce poddano cechy pakietów turystycznych do Tunezji, w tym pakietów pobytowych, objazdowych oraz fakultatywnych. Podstawowy bank danych stanowiły w tym przypadku informacje nt. pakietów sprzedażowych na polskim rynku turystycznym, zaczerpnięte z systemu rezerwacyjnego Merlin X za okres 2013-2017. Sporządzony opis jest dobrze udokumentowany, szczegółowy i stanowi dobre tło dla kolejnych rozważań, przedstawionych w rozdz. 7. (liczącym 39 str.), prezentującym wyniki oceny atrakcyjności pakietów turystycznych do Tunezji z perspektywy turystów z Polski. Omówienie wyników poprzedzono także podrozdziałem 7.1. „Wprowadzenie teoretyczne”, którego tytuł również bezpośrednio nie

sugeruje treści – w tym przypadku związanej z m.in. z jakością usług turystycznych, poza tym w jednym opracowaniu nie powinny występować rozdziały o tym samym tytule. Natomiast pod względem merytorycznym bardzo wartościowa jest duża próba respondentów objętych badaniem (1309 osób), którzy wypowiadali się na temat m.in. jakości usług turystycznych w Tunezji. Wyniki badań ankietowych zestawiono w tabelach z uwzględnieniem podstawowych miar statystycznych, takich jak: średnia, mediana oraz dominanta. Komentarze do uzyskanych wyników są szczegółowe i syntetyczne, jednak z powodu wielu przytaczanych liczb i symboli – zapisy są trudne w interpretacji (rozd. 7.3.2.-7.3.3.).

Także w oparciu o opinie respondentów z Polski przedstawiono wizerunek Tunezji (rozd. 8.). Omówienie wyników poprzedzono również podrozdziałem „Wprowadzenie teoretyczne – podrozdz. 8.1.), który poświęcony został przeglądowi definicji wizerunku i wyjaśnieniu kontekstu, w jakim pojęcie to będzie stosowane w dalszej części opracowania. Badaniami objęto dużą próbę 2130 respondentów, zarówno tych, którzy odwiedzili Tunezję (1439 osoby), jak również grupę (691 osób), która nie była w tym kraju i wypowiadała się na temat swoich wyobrażeń. W analizie atrybutów wizerunku uwzględniono zarówno cechy funkcjonalne (pogodę, walory przyrodnicze, zabytki, kuchnię, dostępność komunikacyjną), jak również emocjonalne (bezpieczeństwo w hotelu, poza nim, gościnność mieszkańców). Wyniki badań prezentują interesujące kompendium wiedzy na temat postrzegania Tunezji przez pryzmat doświadczeń turystów z Polski, ponadto wyobrażeń na temat tego kraju, jako potencjalnego celu wyjazdu turystycznego.

Wyniki całości przeprowadzonych badań i analiz posłużyły do wskazania możliwości wykorzystania zasobów środowiska geograficznego Tunezji w planowaniu oferty turystycznej (rozd. 9. – 19 str.). I w tym przypadku, zgodnie z przyjętą konwencją, Autorka wyjaśniła kluczowe pojęcia, tj. planowanie oraz etapy planowania, które zostały przyjęte za „oś” dla przedstawienia autorskiej koncepcji oferty turystycznej Tunezji adresowanej do turystów z Polski. Określono grupę docelową, uwzględniono zróżnicowanie atrakcyjności i odmienności cech środowiska geograficznego w gubernatorstwach Tunezji dla pakietu pobytowego, objazdowego oraz fakultatywnego. Ponadto szczegółowo zostały omówione możliwości wykorzystania zasobów środowiska geograficznego pod kątem planowania oferty turystycznej dla dwóch obszarów zakwalifikowanych na podstawie zastosowanej typologii do typu A: atrakcyjnych – odmiennych, takich jak: Dżunduba oraz Tunis, ze zwróceniem uwagi na cechy wyróżniające dla każdego z tych obszarów.

W podsumowaniu pracy (rozd. 10 – 4 str.) zostały zestawione w sposób syntetyczny wnioski odnoszące się do wszystkich poruszonych aspektów: poznawczego, metodycznego i praktycznego, ponadto do sformułowanej we wstępie hipotezy, która zdaniem Autorki nie została potwierdzona w odniesieniu do Tunezji jako całości, natomiast jest trafna w przypadku dwóch, opisanych szczegółowo gubernatorstw: Tunisu oraz Dżunduba.

3. Ocena pracy, uwagi krytyczne i dyskusyjne

Przedstawiona przez mgr Monikę Widz dysertacja stanowi cenne opracowanie, w aspekcie: (1) poznawczym – dostarcza nowej wiedzy z zakresu geografii turystyki na temat Tunezji jako obszaru recepcji turystycznej oraz jego atrakcyjności z punktu widzenia turystów z Polski; (2) praktycznym – zawiera przydatne dane i propozycje dla kształtowania oferty turystycznej Tunezji adresowanej do polskich turystów; (3) metodycznym – prezentuje ciekawą koncepcję wykorzystania wielu metod ilościowych, pozwalających na analizę zarówno strony podaży (cech środowiska geograficznego, składowych oferty turystycznej badanej destynacji) oraz popytu (uwzględniającego specyfikę potrzeb i zachowań polskich turystów).

Autorka wykazała się szeroką erudycją opartą na bogatym przeglądzie literatury krajowej i zagranicznej z zakresu nauk przyrodniczych (w tym geografii turystyki), jak również nauk społecznych, (w tym ekonomii). W opracowaniu zawarta jest z jednej strony synteza dotychczasowego stanu wiedzy, związanej z teorią, metodyką badań, faktografią, niezbędną do analizy i oceny tak rozległej i zróżnicowanej destynacji, jaką stanowi Tunezja, z drugiej strony dostarcza ona nowej wiedzy, o dużych walorach poznawczych i aplikacyjnych, dotyczącej jednego z głównych kierunków zagranicznych wyjazdów turystycznych Polaków w ostatnich latach. Oprócz kompleksowego i interdyscyplinarnego, szerokiego rozpatrywania badanych problemów, pracę cechuje (1) eksplanacyjne podejście oparte na wielu metodach badań ilościowych (2) przejrzystość i szczegółowość (gruntowny przegląd literatury, rzetelnie zgromadzony bank danych pierwotnych i dobre udokumentowanie omawianych problemów, (3) konsekwencja w prezentacji omawianych problemów, zgodnie z przyjętym schematem postępowania badawczego – co wpływa na jej poglądowość, (4) krytyczna analiza poruszanych zagadnień (widoczna w dyskusji literatury, metod i wyników badań, jak również w podsumowaniu pracy). We wnioskach końcowych zawarto syntezę dyskusji wyników badań, dostarczającą odpowiedzi na przyjęte w założeniach pracy pytania. Praca pod względem redakcyjnym (językowym, graficznym) została przygotowana starannie. Występują nieliczne błędy językowe czy usterki techniczne, które nie mają wpływu na odbiór treści.

Całość opracowania oceniam pozytywnie i wysoko.

Natomiast uwagi krytyczne i dyskusyjne dotyczą:

- Relacji tytułu do treści pracy – tytuł został sformułowany szeroko, informuje o „kreowaniu oferty turystycznej”, podczas gdy treść pracy wyraźnie jest zawężona do oferty pakietów turystycznych adresowanych do turystów z Polski.
- W strukturze pracy rozdział przedstawiający ewolucję Tunezji jako obszaru recepcji ruchu turystycznego (m.in. dynamikę rozwoju ruchu turystycznego w ujęciu historycznym)

powinien, moim zdaniem poprzedzać rozdział prezentujący wyniki oceny współczesnej atrakcyjności turystycznej wybranych elementów środowiska przyrodniczego.

- Podstawy teoretyczne obejmujące przegląd literatury, dotyczący kluczowych, zawartych w tytule pojęć, takich jak „środowisko geograficzne”, „turystyczne zasoby środowiska geograficznego”, „oferta turystyczna” powinny poprzedzać wyniki przeprowadzonych badań.
- W spisie treści zabrakło informacji o aneksie z załącznikami, brak jest także spisu rycin, tabel, ponadto w wykazie bibliografii nie uwzględniono wszystkich cytowanych pozycji.
- W opracowaniu wielokrotnie występują te same tytuły rozdziałów („Wprowadzenie teoretyczne, „Dyskusja i interpretacja”) co nie powinno mieć miejsca.

4. Wniosek końcowy

W mojej opinii rozprawa doktorska Pani mgr Moniki Widz pt. „Możliwości wykorzystania zasobów środowiska geograficznego Tunezji w kreowaniu oferty turystycznej” spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim w myśl *Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki* (Dz. U. 2003 Nr 65 poz. 595, z późn. zm.) oraz *Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia z dnia 19 stycznia 2018 r. w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora* (Dz. U. z 2018 r, poz. 261). Praca stanowi oryginalne rozwiązanie aktualnego problemu naukowego, a jej Autorka wykazała się rozległą wiedzą teoretyczną, jak również umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy badawczej. Wniosuję zatem o dopuszczenie Pani mgr Moniki Widz do dalszych etapów przewodu doktorskiego i publicznej obrony.

Alina Zajadacz